

ÓLAFUR HALLDÓRSSON

SÖGNIN *MOGA* Í RÚNARISTU FRÁ BJÖRGVIN

PEGAR HLUTI gömlu bryggjunnar í Björgvin brann til kaldra kola í júlí 1955 hurfu svo að segja á einu andartaki í reyk og ösku sýnilegar minjar sem hönd og hugur liðinni kynslóða hafði skilið þar eftir sig. Þeir sem höfðu reynt að rekja þar spor horfins mannlífs gengu nú í ösku og usla, en sem betur fór grunaði suma að undir fólksvanum leyndust aðrir slóðar sem reynandi væri að rekja. Fornleifafræðingar gripu tækifærið og grófu upp svæðið undir brunarústunum og fundu þar meðal annars rúnaristur af ýmsu tagi, ristar á trékefli, spjöld og bein, og höfðu um fjögur hundruð ristur fundist árið 1964. Aslak Liestøl, fornleifafræðingur, hafði veg og vanda af að lesa úr þessum rúnaristum og birti í ritgerð árið 1964, ‘Runer frå Bryggen’, talsverðan hluta af því sem þá hafði tekist að lesa (sjá einnig Liestøl 1965).

Margar af þessum rúnaristum bregða upp svipmyndum úr daglegu lífi fólks sem var í Björgvin á tólftu öld og fram á þá fjórtándu, og oft kasta þær ljósi á það sem ekki eða óljóst var áður kunnugt. Eitt af því sem hefur komið mönnum á óvart — þótt það þyrfti raunar engan að undra — er að skáldskapur, bæði dróttkvæður og undir eddukvæða háttum, hefur verið iðkaður í Noregi, að minnsta kosti fram undir aldamótin 1400. Fáeinar heilar vísur hafa fundist, en þótt nærri megi geta hversu lítið brot þær séu af því sem hefur gengið manna á meðal í Noregi á þessum tíma, er þó mikill fengur að þeim, einkum vegna þess að slíkur skáldskapur norskur hefur nær enginn varðveist í handritum.

Rúnaristurnar frá Björgvin eiga vafalaust eftir að halda vöku fyrir rúnarfræðingum og málfræðingum áratugi og aldir og heilasellum þeirra í hollri þjálfun. Ég nefni hér aðeins sem dæmi bréf, rist um aldamótin 1200. Upphaf þess réð Aslak Liestøl í fyrstu þannig: ‘Þess vil ek biðja þik, at þú far ór þeima poll, ok sníð rít ...’ o.s.frv. (Liestøl 1964:11–12). Það sem Aslak Liestøl las ‘poll, ok’ er rist með rúnum þannig: ‘**pol:oke**’, en hann gerir þessa grein fyrir ráðningunni, auðsýnilega ekki alveg ánægður með pollinn:

Her har eg lesi *poll, ok*, medan ein faktisk også kan lesa *poloti* som kanskje kunne tyde s l o t, palass.

Síðar komst hann að því, að í stað *poll*, ok ætti að lesa *flokk*i og þar með varð erindi bréfsins allt augljóst, að undanskildum síðustu orðunum (1968: 21). Þannig getur skipt öllu máli að það takist að ná í heilar setningar rétt ráðnar, vegna þess að ekki þarf nema fáein mistúlkuð orð til þess að samhengi glattist, og vantar raunar stundum ekki nema eitt til að allt liggi ljóst fyrir.

Eins og áður segir hafa sumir rúnameistarar í Björgvin kunnað þó nokkuð fyrir sér í skáldskap. En margar hverjar af vísu þeim sem þeir ristu með rún-um og fundust undir brunarústunum hafa reynst torráðnar, enda þótt tekist hafi að lesa rúnirnar staf fyrir staf. Á flísum sem eru eftir af löngu rúnakefli frá síðari hluta þrettánda aldar eða frá því um aldamótin 1300, og Aslak Liestøl segir að í það minnsta þrjú hundruð rúnir hafi verið ristar á, hefur þetta verið lesið:

**- - - asigæþiþpri:tilfiors:sæl.ekþapóttumk.eruitsatomk.ihia.
okkomatokkar:m.ameþal.iuirne.undir:sakapaatek.umokat**

Upphaf þess sem verður lesið af þessari ristu hefur, mér vitanlega, ekki verið ráðið þannig að hægt sé að segja til um hvort þar sé endir á vísu eða setningar í lausu máli. Fyrstu tólf rúnirnar gætu verið síðasta ljóðlínan í vísu undir ljóðahætti: 'á sig ei þjáðri', en hvað er **tilfiors**? — til fjörs? Og hvað merkir það? En síðan kemur heil vísa ort undir ljóðahætti. Fyrri helmingur hennar er auðlesinn, ráðinn þannig af Aslak Liestøl:

*Sæl(l) ek þá þóttumk
er vit sátumk í hjá,
ok komat okkar maðr á meðal.*

Og um þennan vísuhelming segir hann síðan (1964:35):

Dette er ein typisk halvstrofe i ljoðahátt versemål, og det som kjem etter kan kanskje vera neste halvstrofe, eller ein del av den. Ein kunne lesa

*Yfir né undir sakaðatk
um ok at — — — (eller: um okkart — — —)*

Enginn vafi er á að Aslak Liestøl hefur lesið og ráðið fyrri helming vísunnar rétt. Þetta er ástarvísa, eins og hver maður getur séð, og þá er þess að vænta að síðari helmingur hennar sé of hið sama far. Með það í huga legg ég til að lesa hann þannig:

Yfir né undir
— sák á þá —
áttak úmogat

Hér er fjórða og sjötta lína vísunnar lesin eins og hún er rist á rúnakeflinu, að því undanskildu að stafsetning er samræmd. Lykillinn að þessari ráðningu er sögnin *moga*¹, sem mikið fer fyrir í Grettisfærslu, þar sem merking hennar er augljós. Grettisfærsla er íslensk þula, en rúnavísan frá Björgvin er órækur vitnisburður um að Norðmenn hafa einnig tekið sér þessa sögn í munn, og í færeysku er hún bráðlifandi, en með lengingu (*gemination*) á g: *mogga* (sjá Ásgeir Blöndal Magnússon 1989:630).

Fjórða og sjötta ljóðlína vísunnar er heil setning: ‘Yfir né undir áttak úmogat.’ Ef einhverjir eru sem ekki koma í fljótu bragði auga á hvað hér er haft á orði skal þeim bent á þessa klausu í Bósa sögu: „Þau skemta sér nú sem þeim líkar, ok var bóndadóttir ýmist ofan á eða undir ...“ (*Bósa Saga*:41.11–12).

Fimmta ljóðlínan, ‘sák á þá’, sem hér er lesin úr rúnunum eins og beinast liggur við og ég kem ekki auga á að öðruvísi verði ráðnar, er innskot og óljósrar merkingar. Í fjórðu línu eru tveir stuðlar: Yfir .. undir, og þá verður að gera ráð fyrir að í fimmtu línu sé langt sérhljóð, hæft til að bera höfuðstaf. Í þeirri línu eru þrjár a-rúnir einu tákinn fyrir sérhljóð, og kemur engin þeirra til greina sem höfuðstafur önnur en a-rúnin í miðið; þar af leiðandi hlýtur hún að standa fyrir á. Líklegast þykir mér að merking línunnar sé: ég sá til þess, eða þá lagði ég mig fram. Að vísu finn ég ekki dæmi í orðabókum um orðafarið *að sjá á* nákvæmlega í þessari merkingu, en í fornu máli kemur það fyrir í merkingunni að athuga og aðstoða, til dæmis að sjá á með e-m, sem nú er kallað að sjá til með e-m.

Fyrsta orð vísunnar má lesa hvort sem er Sæl eða Sæll. Þar af leiðir að ekki er ljóst hvort þessi vísa er lögð í munn karli eða konu, en það skiptir litlu máli. Allir þeir sem lesa hana með innlifun heiðríks hugar og reyna að setja sig í spor elskendanna, sem eru svo ljóslifandi í mynd hennar, munu sjá að þetta er gullfalleg ástarvísa, en auk þess er fengur að henni fyrir það, að hún er ein af þeim fáu leifum sem hafa varðveist af norrænum mansöng. Siðapostular bönnuðu mansöng, og körlum sem létu sér annt um siðferði eiginkvenna og dætra, hvað sem þeim sjálfum leið, var ekki verra gert en að mansöngur væri ortur um konur í þeirra umsjá. Rúnakeflið með ástarvísunni sem hér hefur ver-

¹ Ég leyfi mér að gera ráð fyrir að ‘k’ í umritun ristunnar hafi verið stungin kaun.

ið vikið að ber þess greinileg merki að einhver hefur ekki kunnað að meta skáldskapinn (Liestøl 1965:30):

Keflið hefur verið eyðilagt þegar á miðöldum, klofið með hnífi að endilöngu og þar að auki brotið. Meira að segja er annar flaskinn skorinn um þvert í annan endann.

En ritskoðunarmenn, eða ef til vill varðhaldsmenn mannorðs kvenna, hafa ekki varað sig á því, að einmitt þessi meðferð á keflinu mun hafa orðið til þess að flísarnar úr því varðveittust á þeim stað þar sem þeim var kastað og þar með mansöngsvísa sem ekki þótti æskilegt að færi margra á milli, en okkur þykir nú betra að hafa en missa.²

HEIMILDIR

- Ásgeir Blöndal Magnússon. 1989. *Íslensk orðsifjabók*. Orðabók Háskólans.
Die Bósa Saga in zwei Fassungen. Nebst proben aus den Bósa-Rímur. Otto Luitpold
 Jiriczek uitg. Strassburg, 1893.
 Liestøl, Aslak. 1964. Runer fra Bryggen. *Viking* 27:5–53.
 Liestøl, Aslak. 1965. Rúnavísur frá Björgvin. *Skírnir* 139:27–51.
 Liestøl, Aslak. 1968. Correspondence in Runes. *Mediaeval Scandinavia* 1:17–27.
 Ólafur Halldórsson. 1971. Sögnin að moga í rúnavísu frá Björgvin. Bríarí á sextugsafmæli Halldórs Halldórssonar 13. júlí 1971, bls. 17–24. Reykjavík.

Ólafur Halldórsson
 Álfaskeiði 96
 220 Hafnarfjörður
 olafurha@hi.is

² Í þessari samantekt er stuðst við greinarkorn sem ég skrifaði í lítið vélritað hefti: Bríarí á sextugsafmæli Halldórs Halldórssonar 13. júlí 1971. Þar fjallaði ég um rúnavísu þá sem hér er vikið að og setti fram þá sömu túlkun á síðari helmingi hennar og í þessu spjalli. Bríarí er aðeins til í því eina eintaki sem Halldóri Halldórssyni var afhent á afmælisdaginn, en höfundar þeirra greina sem birtust í því munu þó eiga ljósrit af þeim. Að öðru leyti hef ég ekki haldið þessari skýringu minni á vísunni á lofti, og þar af leiðandi er engin von til þess að aðrir hafi vitað um hana en þeir sem stóðu að Bríarí og viðtakandi þess kvers. En þar sem ég er sannfærður um að ég hafi hitt á rétta ráðningu téðs vísuhelmings sé ég enga ástæðu til að halda henni lengur í einangrun sem þegar er orðin of löng.